‘सबैको नेपाली’ पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरण खण्डको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत, स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय
वर्षको नेपा.शि.५९८ को आवश्यकता
परिपूर्तिका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

<u>शोधकर्ता</u>
लक्ष्मी रेग्मी (सुवेदी)
क्याम्पस रोल नं. ३२४
त्रि.वि. दर्ता नं. ६०७७८-८५
परीक्षा सिम्बोल नं. २१४०२२७
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ

२०६९/२०१२

निर्देशकको सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत एम.एड. दोस्रो वर्षकी छात्रा लक्ष्मी रेग्मी (सुवेदी) ले नेपा.शि.५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरण खण्डको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । लगनशीलताका साथ तयार पारिएको यो शोधपत्र उपयुक्त देखिएकाले मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९/६/२५

सन् २०१२/१०/११

शोधनिर्देशक
श्री मेघनारायण श्रेष्ठ
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस,
इन्द्रपुर, मोरङ
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत **सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरण खण्डको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आदरणीय गुरु उप-प्राध्यापक श्री मेघनारायण श्रेष्ठको निर्देशनमा तयार पारिएको हो । अध्ययन र अध्यापन कार्यमा व्यस्त रहँदा रहँदै आफ्नो अमूल्य समय खर्चेर कुशल निर्देशन दिनुहुने गुरुप्रति म सदा ऋणी रहनेछु । यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग र सुझाव प्रदान गर्ने श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस प्रमुखलगायत नेपाली विभागीय प्रमुख श्री अमृतप्रसाद आचार्य र अन्य उप-प्राध्यापक श्री प्रेमप्रसाद भट्टराई, श्री मोहनप्रसाद काफ्ले, श्री गेहेन्द्र खनाल, श्री दीपक न्यौपानेप्रति आभार प्रकट गर्दछु । अध्ययनका क्रममा सधैं उत्प्रेरित गरी अग्रता प्रदान गर्ने ममतामयी मुमा श्री रुक्मणी रेग्मी, श्रद्देय बुबा श्री इन्द्रप्रसाद रेग्मी, पूजनीय सासूआमा श्री देवीमाया सुवेदी तथा पटकपटक फोनमार्फत् सुझाव दिने मेरा आदरणीय काकाससुराद्वय श्री सूर्य सुवेदी र श्री ज्ञानकुमार सुवेदीप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु । मेरो शैक्षिक उन्नयनका लागि गतिशील तथा रचनात्मक सुझाव र सहयोग प्रदान गर्नुहुने मेरो श्रीमान् अधिवक्ता श्री परशुराम सुवेदीप्रति आभारी छु ।

यस शोधकार्य सम्पन्न गर्ने क्रममा मलाई सहयोग र सुझाव दिने श्री भगवती उच्च माध्यमिक विद्यालयका प्राचार्य श्री नारायणप्रसाद दुलाललगायत मेरा अन्य शिक्षक मित्रहरूलाई आत्मादेखि नै धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययनका क्रममा सहयोग पुऱ्याउने मेरा सहपाठी तथा सहयोगी मित्रहरू कृष्णकुमारी (कुसुम) तिम्सिना, सावित्रा सुवेदी, ढाका (तारा) पराजुली र बहिनी नविता रेग्मीप्रति अनुग्राही रहेकी छु । अध्ययनलाई निरन्तरता दिने क्रममा परोक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउने छोरो पारस तथा छोरी प्रियंका सुवेदीलाई धन्यवाद नदिई रहन सक्तिन । यस शोधकार्य सम्पन्न गर्ने क्रममा विभिन्न क्षेत्रबाट सहयोग पुऱ्याउने मेरा सम्पूर्ण शुभेच्छुकहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई शुद्धसँग टङ्कण गरी पूर्णता प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याउने नेहा कम्प्युटर्स इटहरीकी मेरी बहिनी रञ्जना अधिकारीप्रति धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिति : २०६९/६/

शोधार्थी
लक्ष्मी रेग्मी (सुवेदी)
श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

शोधसार

शोधार्थी : लक्ष्मी रेग्मी (सुवेदी

क्याम्पस रोल नं.: ३२४

परीक्षा रोल नं. : २१४०२२७

त्रि.वि.द.नं. : ६०७७८-८५

शोध निर्देशक : उप-प्राध्यापक श्री मेघनारायण श्रेष्ठ

प्रस्तुत सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरण खण्डको अध्ययन शीर्षकको शोधकार्य पाँच परिच्छेदमा विभाजन गरी तयार गरिएको छ । उक्त परिच्छेदमा गरिएका विभिन्न विश्लेषणको सार तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

पहिलो परिच्छेद शोध परिचय रहेको छ । यसअन्तर्गत शोध शीर्षक, शोध प्रयोजन, समस्या कथन, शोधकार्यको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, अध्ययनको औचित्य र महत्त्व, अध्ययनका सीमाहरू, शोधविधि, शोधपत्रको रूपरेखा रहेका छन् ।

दोस्रो परिच्छेदमा व्याकरणको सैद्धान्तिक परिचय रहेको छ । यसअन्तर्गत व्याकरणको परिचय, भाषा र व्याकरणको सम्बन्ध, भाषा शिक्षणमा व्याकरणको औचित्य तथा महत्त्व, व्याकरण शिक्षणका समस्याहरू, नेपाली व्याकरण शिक्षणका प्रमुख विधिहरूको व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद तीनमा वर्तमान पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा व्याकरणको स्थान रहेको छ । यसअन्तर्गत भाषा पाठ्यक्रमको परिचय, भाषा पाठ्यपुस्तकको परिचय, भाषा पाठ्यपुस्तकका रूपमा ‘सबैको नेपाली’ पाठ्यपुस्तकको प्रयोजन, उच्च माध्यमिक भाषा पाठ्यपुस्तक (सबैको नेपाली) मा व्याकरण विधा प्रविष्टिको औचित्य, ‘सबैको नेपाली’ भाषा पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट विधा र व्याकरणको

प्रस्तुतिक्रम, तल्ला र माथिल्ला तहसँगको व्याकरणात्मक सम्बन्धको वर्णनात्मक विश्लेषण गरी सारांश समेत प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद चार सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरण खण्डको अध्ययन तथा विश्लेषण रहेको छ । यसअन्तर्गत निर्दिष्ट पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरण विधाको प्रस्तुतिक्रम रहेको छ । यसअन्तर्गत वर्ण, नेपाली अक्षरको पहिचान, पदवर्ग, लेख्य चिह्न, वर्णविन्यास, शब्दको बनोट, शब्दका पहिचान र प्रकार, वाक्यको पहिचान र प्रयोग, वाक्य संश्लेषण, वाक्य विश्लेषण, संरचनात्मक वाक्यान्तरण, वाच्यगत वाक्यान्तरण, कथन परिवर्तन, करण-अकरण, कारक र विभक्ति, शब्दभण्डार, पदक्रम रहेका छन् ।

परिच्छेद पाँचमा निष्कर्ष र सुझाव राखिएको छ । यसअन्तर्गत निर्दिष्ट व्याकरणिक पाठ्यवस्तुको सबल पक्ष, सुधार गर्नुपर्ने पक्ष, सुझावहरू, सम्भावित शोध शीर्षकहरू, शोधको शैक्षिक प्रयोजन र सन्दर्भसूची प्रस्तुत गरिएको छ ।

विषयसूची

क.सं.		पेज नं.
	परिच्छेद-एक	**१ - ६**
१. शोध परिचय		**१**
१.१ शोधशीर्षक		१
१.२ शोध प्रयोजन		१
१.३ समस्या कथन		१
१.४ शोधकार्यको उद्देश्य		१
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा		२
१.६ अध्ययनको औचित्य र महत्त्व		४
१.७ अध्ययनका सीमाहरू		५
१.८ शोध विधि		५
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा		६
	परिच्छेद-दुई	**७-१९**
२. व्याकरणको सैद्धान्तिक परिचय		७
२.१ व्याकरणको परिचय		७
२.२ भाषा र व्याकरणको सम्बन्ध		८
२.३ भाषा शिक्षणमा व्याकरणको औचित्य तथा महत्त्व		१०
२.४ व्याकरण शिक्षणका समस्याहरू		११
२.५ नेपाली व्याकरण शिक्षणका प्रमुख विधिहरू		१४
२.५.१ निगमन विधि		१४
२.५.२ आगमन विधि		१५
२.५.३ भाषा संसर्ग र प्रत्यक्ष भाषा विधि		१६
२.५.४ भाषा पाठ्यपुस्तक विधि		१६
२.५.५ निष्कर्ष		१७
	परिच्छेद-तीन	**२० - २९**
३. वर्तमान पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा व्याकरणको स्थान		२०
३.१ भाषा पाठ्यक्रमको परिचय		२०
३.२ भाषा पाठ्यपुस्तकको परिचय		२१
३.३ भाषा पाठ्यपुस्तकका रूपमा सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकको प्रयोजन		२२
३.४ उच्च माध्यमिक भाषा पाठ्यपुस्तक (सबैको नेपाली) मा व्याकरण		

विधा प्रविष्टिको औचित्य २३
३.५ सबैको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट विधा र व्याकरणको प्रस्तुतिक्रम २४
३.६ तल्ला र माथिल्ला तहसँगको व्याकरणात्मक सम्बन्ध २७
३.७ सारांश २८

परिच्छेद - चार ३०-६४

४. 'सबैको नेपाली' पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट व्याकरण खण्डको अध्ययन ३०
४.१ 'सबैको नेपाली' भाषापाठ्यपुस्तकमा व्याकरण विधाको प्रस्तुति ३०
४.२ व्याकरणात्मक विषयवस्तुको प्रस्तुति ढाँचा ३१
४.२.१ वर्ण ३१
४.२.२ नेपाली अक्षरको पहिचान ३३
४.२.३ पदवर्ग ३४
४.२.३.१ नाम ३४
४.२.३.२ सर्वनाम ३५
४.२.३.३ विशेषण ३६
४.२.३.४ क्रियापद ३६
४.२.३.५ क्रियायोगी ३७
४.२.३.६ नामयोगी ३८
४.२.३.७ संयोजक ३८
४.२.३.८ विस्मयादिबोधक ३८
४.२.३.९ निपात ३९
४.२.४ पदवर्ग विचलन ४०
४.२.५ वर्णविन्यास ४०
४.२.५.१ लेख्य चिह्न ४३
४.२.६ नेपाली शब्दको पहिचान, प्रकार र कार्य ४३
४.२.६.१ शब्दको पहिचान ४३
४.२.६.२ शब्दका प्रकार ४४
४.२.६.३ रूपायन ४५
४.२.७ शब्दको बनोट ४६
४.२.७.१ उपसर्गद्वारा शब्द निर्माण ४६
४.२.७.२ प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माण ४६
४.२.७.३ समासद्वारा शब्द निर्माण ४७
४.२.७.४ द्वित्व प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण ४८

४.२.७.५ सन्धि र सन्धि भएका शब्दहरूको पहिचान ४९
४.२.८ वाक्य ४९
४.२.८.१ वाक्यको पहिचान र प्रयोग ४९
४.२.८.२ सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यको पहिचान र प्रयोग ५०
४.२.८.३ वाक्य संश्लेषण ५१
४.२.९ क्रिया ५२
४.२.९.१ क्रियाका काल ५२
४.२.९.२ क्रियाका पक्ष ५२
४.२.९.३ भाव ५३
४.२.१० सामान्य र विशिष्ट (आलङ्कारिक) पदक्रम ५३
४.२.११ कारक ५४
४.१.११.१ संरचनाका आधारमा कारक : सरल र तिर्यक ५४
४.२.११.२ अर्थका आधारमा कारक ५५
४.२.१२ विभक्ति ५५
४.२.१३ पदसङ्गति ५६
४.२.१४ शब्दभण्डार ५७
४.२.१५ वाक्यान्तरण ५८
४.२.१६ पुनरावृत्ति अभ्यास ६०
४.२.१६.१ क्रियाका भाव : पुनरावृत्ति अभ्यास ६०
४.२.१६.२ उक्ति परिवर्तन : पुनरावृत्ति अभ्यास ६१
४.२.१६.३ वर्ण र अक्षर : पुनरावृत्ति अभ्यास ६१
४.२.१६.४ क्रियाका काल र पक्ष : पुनरावृत्ति अभ्यास ६२
४.२.१६.५ वाक्यान्तरण : पुनरावृत्ति अभ्यास ६३

परिच्छेद - पाँच **६५-६९**

५. निष्कर्ष तथा सुझाव ६५
५.१ निष्कर्ष ६५
५.१.१ सबल पक्ष ६५
५.२ सुझावहरू ६६
५.३ सम्भावित शोध शीर्षकहरू ६८
५.४ शोधको शैक्षिक प्रयोजन ६९
सन्दर्भसूची